

УДК 371.2

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.79.1.18>

О. А. Данильченко

старший викладач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
Національної академії Національної гвардії України

СУТНІСТЬ ТА СТРУКТУРА СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ

У статті проаналізовано підходи науковців щодо визначення сутності та структури соціально-правової компетентності майбутніх фахівців.

Констатовано, що серед основних вимог до офіцерів Національної гвардії України під час їхньої управлінської діяльності визначено такі: високий рівень педагогічної майстерності з метою якісного проведення занять з підлеглими, знання нормативно-правової бази, яка регламентує діяльність Національної гвардії України, та вміння правильно застосовувати її у практичній діяльності, готовність до вирішення різноманітних конфліктних ситуацій у військових колективах та з цивільним населенням під час виконання службово-бойових завдань, якісне проведення заходів, спрямованих на патріотичне виховання та профілактику правопорушень тощо.

За результатами професіографічного дослідження визначено, що соціально-правова компетентність майбутніх офіцерів Національної гвардії України – це сукупність соціально-правових знань, умінь, навичок, необхідних для якісного виконання службових обов'язків після закінчення вищого військового навчального закладу, які сприяють подальшому професійному становленню військового фахівця, а також готовність до активної та ефективної соціально-правової діяльності під час виконання обов'язків за посадою.

Зазначено, що цей термін складається з двох взаємопов'язаних між собою компетентностей – соціальної та правової.

Запропоновано таке визначення поняття «соціальна компетентність майбутнього офіцера Національної гвардії України» – це його здатність зміло орієнтуватися у соціальному середовищі та вибудовувати ефективні стратегії взаємодії у соціумі, що сприятиме ефективному виконанню службово-бойових завдань.

Зазначено, що рівень правової культури та правосвідомості випускника вищого військового навчального закладу визначає подальшу модель поведінки такого офіцера та здатність його до ефективної професійної діяльності.

Виділено такі змістовні компоненти соціально-правової компетентності майбутніх офіцерів Національної гвардії України: організаційний, профілактичний, правовиховний, правозахисний, просвітницький. Розкрито сутність кожного компоненту.

Визначено такі структурні компоненти соціально-правової компетентності майбутнього офіцера Національної гвардії України щодо виконання функцій з охорони громадського порядку: ціннісно-мотиваційний, когнітивний, діяльнісно-поведінковий, ціннісно-смісловий, рефлексивний. Розкрито сутність цих компонентів.

Ключові слова: майбутні офіцери Національної гвардії України, вищий військовий навчальний заклад, охорона громадського порядку, соціально-правова компетентність, компоненти соціально-правової компетентності.

Постановка проблеми. Враховуючи існування цілої низки загроз національній безпеці України, особливе місце в системі освіти займає підготовка майбутніх офіцерських кадрів. Особливої актуальності вона набуває для Національної гвардії України (НГУ), оскільки офіцери цього військового формування України залучаються сьогодні до виконання різноманітних поліфункціональних завдань.

Вимогою сьогодення є те, щоб майбутні офіцери НГУ мали широкий світогляд, якісно реалізували державну політику у сфері національно-патріотичного та правового виховання особового складу НГУ з метою виховання національної сві-

домості та самосвідомості, історичної пам'яті, відданості Українському народові, формування правової свідомості, поваги до законів, переконання в необхідності їх свідомого виконання як основи дисципліни та правопорядку у військах.

Сьогодні серед основних вимог до офіцерів під час їхньої управлінської діяльності визначено такі: високий рівень педагогічної майстерності з метою якісного проведення занять з підлеглими, знання нормативно-правової бази, яка регламентує діяльність НГУ, та вміння правильно застосовувати її у практичній діяльності, готовність до вирішення різноманітних конфліктних ситуацій у вій-

ськових колективах та з цивільним населенням під час виконання службово-бойових завдань, якісне проведення заходів, спрямованих на патріотичне виховання та профілактику правопорушень тощо.

У зв'язку з цим особливо гостро постає завдання підвищення рівня підготовленості курсантів НГУ як майбутніх офіцерів та командирів підрозділів, які незабаром будуть відповідати за навчання та виховання підлеглих, їх патріотичне та правове виховання, будуть управляти діями особового складу в різних умовах обстановки.

Аналіз наукової літератури показав, що сьогодні є достатньо сучасних досліджень у галузі формування або розвитку соціально-правової компетентності особистості, але саме питання формування соціально-правової компетентності майбутніх офіцерів Національної гвардії України розкрито недостатньо і потребує подальшого наукового вивчення та обґрунтування.

Тому постає необхідність визначення сутності та структури соціально-правової компетентності майбутніх офіцерів НГУ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Досвід підготовки майбутніх офіцерів НГУ засвідчує, що сьогодні існують такі істотні протиріччя у підготовці майбутніх офіцерів: між вимогами до професійної діяльності офіцерів НГУ і наявним рівнем сформованості соціально-правової компетентності у офіцерів; між динамікою соціальних явищ у військових колективах та недосконалістю технологій підготовки курсантів до них у ВВНЗ; між вимогами до професійних, особистісних і індивідуально-психічних якостей, що необхідні майбутньому офіцеру НГУ, та недоліками їх формування у процесі його підготовки; між стрімким зростанням вимог до підготовленості майбутніх офіцерів НГУ щодо ефективної управлінської діяльності та рівнем педагогічної майстерності НПП; між необхідністю цілеспрямованого формування соціально-правової компетентності майбутніх офіцерів НГУ та фактичним станом забезпечення цього процесу у ВВНЗ тощо.

Аналіз сучасних наукових праць дає можливість стверджувати, що сьогодні немає чіткого визначення поняття «соціально-правова компетентність». Проте сучасна практика, проблеми підготовки майбутніх офіцерів, визначені нами протиріччя, випадки неякісного виконання службово-бойових завдань військовослужбовцями НГУ доводять необхідність більш детального розгляду поняття «соціально-правова компетентність» майбутніх офіцерів НГУ.

Поняття, характеристики і проблеми формування соціальної компетентності розкрито в наукових роботах М. Гончарової-Горянської, Є. Прямикової, М. Докторович, С. Нікітіної, Т. Алексеєнко, А. Капської, Т. Шишової, В. Радуга, К. Абульханової-Славської, Н. Рототаєвої,

О. Шестополюка, С. Хазова, Р. Скірко та інших. На визначенні поняття та ролі соціально-правової компетентності особистості ґрунтуються наукові дослідження Т. Волох, В. Ковалевської, О. Мартинюка, А. Медведєва, І. Панькова, В. Симоненко, О. Соловйова, Ткачука, І. Чабдарова.

У працях Н. Євпалової, С. Кожевникова, Л. Мостовщикова, Н. Щербакова, Н. Галустяна, С. Жевакіна соціально-правова компетентність особистості розглядається крізь призму правосвідомості, правової активності та соціальної поведінки молоді.

Так, С. Кожевников розглядає соціально-правову активність особистості як процес передачі спеціальних соціально-правових знань, наголошує на тому, що відповідно до з соціально-правових знань в учнів мають формуватися компетентності, метою яких є засвоєння ними позитивного соціально-правового досвіду та розвиток базових соціально-правових компетентностей. Високий ступінь соціально-правової активності створює нетерпимість до порушень законності та правопорядку, дозволяє належним чином оцінити поведінку оточення, вибрати оптимальний варіант особистої морально-правової поведінки [1].

Є. Яковлев розглядає соціально-правову активність і правову соціалізацію як складники громадянської культури [2, с. 151].

Визначення соціально-правової компетентності, запропоноване Н. Ковалевською, розглядає її як наявність елементарних законодавчо-правових знань у контексті використання їх у професійній діяльності; вміння визначати власний соціальний статус, стримано реагувати на психоемоційний стан членів сім'ї [3].

О. Ткачук поняття «соціально-правова компетентність» трактує як: а) важливу інтегровану властивість особистості, основою якої є система знань, мотивів, умінь та навичок, виявом – соціальна захищеність та активізація соціально-правового досвіду; б) ефективну взаємодію із соціальним середовищем на шляху до успішної правової соціалізації.

Складниками соціально-правової компетентності, за О. Ткачуком, є:

а) соціальне пізнання світу через формування правової компетентності (правові освіченість, позиція та досвід);

б) здатність проявити активну життєву позицію;

в) правова соціалізація (усвідомлення і прийняття соціальних цінностей, які знаходять своє відображення в праві [4, с. 33].

Мета статті – визначити сутність та розкрити структуру соціально-правової компетентності майбутніх офіцерів НГУ.

Виклад основного матеріалу. Для розгляду сутності та структури соціально-правової компетентності майбутніх офіцерів НГУ нами про-

ведено професіографічне дослідження діяльності офіцера, який керує підрозділом, що виконує завдання з охорони громадського порядку (ОГП).

Проведене дослідження дозволило дати тлумачення терміна «соціально-правова компетентність майбутніх офіцерів НГУ» – це сукупність соціально-правових знань, умінь, навичок, необхідних для якісного виконання службових обов'язків після закінчення ВВНЗ, які сприяють подальшому професійному становленню військового фахівця, а також готовність до активної та ефективної соціально-правової діяльності під час виконання обов'язків за посадою.

Термін «соціально-правова компетентність» складається з двох взаємопов'язаних між собою компетентностей – соціальної та правової.

На нашу думку, соціальна компетентність майбутнього офіцера НГУ – це його здатність вмільо орієнтуватися у соціальному середовищі та вибудовувати ефективні стратегії взаємодії у соціумі, що сприятиме ефективному виконанню службово-завдань завдань.

Широкий спектр завдань, які стоять перед НГУ, необхідність постійно взаємодіяти не тільки із підлеглими, але й із цивільним населенням під час виконання різноманітних завдань вимагають від майбутнього офіцера бути соціально свідомим, мати комунікативні здібності, володіти технологіями безконфліктного спілкування.

Тому в час, відведений для заходів із роботи з особовим складом, доцільно спрямувати зусилля на формування комунікативної компетентності особового складу. Враховуючи, що ми живемо в полікультурній та багатонаціональній країні, постає необхідність формування й міжкультурної комунікативної компетентності. Відмінність моральних чи етичних вимірів, звичаїв, традицій, мовних і немовних стандартів може стати причиною конфлікту.

Майбутні офіцери НГУ під час проведення інформувань, бесід з особовим складом повинні роз'яснювати підлеглим, що міжкультурна комунікація – це сукупність вербальних і невербальних форм спілкування між людьми, які належать до різних культур. Не знаючи певних етнокультурних особливостей, які притаманні громадянам інших країн, можна не тільки спровокувати конфлікт, навіть того не бажаючи, а й негативно вплинути на імідж Національної гвардії та правоохоронних органів України.

Під час виконання завдань з ОГП військовослужбовцю необхідно бути доброзичливим, привабливим, ввічливим, тактовним, гуманним. Успішне виконання СБЗ здебільшого визначається спроможністю військовослужбовця НГУ встановити правильні відносини з громадянами – це одна із найважливіших професійних вимог до військовослужбовця. Комунікативні здібності та стресостій-

кість під час спілкування з громадянами різного віку, статі, соціального статусу є вимогою для сучасного офіцера, який виконує завдання з ОГП.

Діяти зрозуміло для громадян – ще одна з особливостей виконання службових обов'язків. У громадських місцях постійно виникають ситуації, що потребують втручання військовослужбовців, які виконують завдання з ОГП. І тут важливо діяти так, щоб оточення розуміло, що військовослужбовець діє професійно, виходячи з інтересів захисту особистості, прав і свобод громадян.

Бути справедливим і твердим у своєму рішенні – невід'ємна якість військовослужбовця, який виконує завдання з ОГП. Його дії, жести, міміка та мовлення стають чинниками, які оцінюють громадяни. І висновки вони роблять не тільки про військовослужбовця особисто, але й про НГУ загалом (тим більше що підрозділи та військові частини ОГП – це третина всієї НГУ). Усе це покладає на майбутнього офіцера, який буде виконувати завдання з ОГП, неабияку відповідальність за себе та підлеглих військовослужбовців.

Офіцер НГУ повинен не лише особисто дотримуватися цих вимог, а й вчити та вимагати цього від підлеглого особового складу.

Розглядаючи правову компетентність, необхідно зазначити, що рівень правової культури та правосвідомості випускника ВВНЗ визначає подальшу модель поведінки такого офіцера та здатність його до ефективної професійної діяльності.

Відповідно до вимог статті 1 Дисциплінарного статуту Збройних Сил України військова дисципліна – це бездоганне і неухильне дотримання всіма військовослужбовцями порядку і правил, встановлених військовими статутами та іншим законодавством України. А кожен командир відповідно до своїх службових обов'язків відповідає за стан військової дисципліни у підпорядкованому підрозділі.

Чітка упорядкованість правовідносин у військовій сфері, твердий військовий правопорядок та міцна військова дисципліна сприяють ефективному виконанню покладених на НГУ завдань, підвищують її авторитет у суспільстві та зменшують рівень загроз національній безпеці України.

Забезпечення виконання законів і підтримання військової дисципліни та правопорядку у Національній гвардії України покладено на органи військового управління, а також командирів та начальників всіх рівнів.

Саме з цією метою органами військового управління та відповідними командирами організовується та проводиться правова робота у Національній гвардії України.

Тверде знання командирами і начальниками законодавства, їх висока правова культура є необхідною умовою чіткої організації службово-бойової діяльності, успішного виконання службових обов'язків.

Під правовою культурою майбутніх офіцерів можна розуміти сукупність соціально-корисних якостей, що знаходять свій прояв під час їхньої управлінської діяльності, заснованої на знанні і глибокій повазі до законодавства, його правильному розумінні, виконанні, застосуванні та пропагуванні серед підлеглих, а також формування у них високого рівня правосвідомості.

На наш погляд, правова культура військовослужбовця НГУ характеризується такими складниками, як:

- 1) юридичні знання і уявлення;
- 2) традиції, потреби і навички діяти відповідно до національного та міжнародного законодавства;
- 3) практична діяльність у суворій відповідності до законодавства, відповідно до правових установок і переконань;
- 4) правова активність;
- 5) нетерпимість до проявів беззаконня та правопорушень.

Аналіз наукових джерел дає можливість визначити поняття «правосвідомість» як специфічну форму суспільної свідомості, систему відображення правової дійсності у поглядах, теоріях, концепціях, почуттях, уявленнях людей про право, його місце і роль в забезпеченні свободи особи, інших загальнолюдських цінностей.

Специфічний характер і призначення Національної гвардії України визначає необхідність детальної правової регламентації практично всіх сторін життя і діяльності НГУ та відповідну специфіку правової роботи в умовах забезпечення діяльності цього військового формування держави.

Гарантією законності, правопорядку та військової дисципліни в Національній гвардії України виступає системна, упорядкована, планова, послідовна та ефективна правова робота у системі заходів забезпечення законності в Національній гвардії України.

Низький рівень правосвідомості та правової культури підриває бойову готовність підрозділу, погіршує морально-психологічний клімат у військовому колективі та підриває віру громадян у державні інститути.

Актуальність детального зосередження уваги на питанні формування відповідної компетентності майбутніх офіцерів НГУ підтверджується статистикою. Так, у 2015 році до Єдиного реєстру досудових розслідувань було внесено інформацію про 987 кримінальних правопорушень, скоєних військовослужбовцями НГУ. Якщо взяти до уваги, що максимальна чисельність НГУ відповідно до Закону України «Про Національну гвардію України» не перевищує 60 тисяч військовослужбовців, то тільки за один рік 1,6% військовослужбовців НГУ скоїли кримінальне правопорушення. У 2020 році проявилася тенденція до збільшення кількості злочинів, скоєних кадровими офіцерами,

однією з основних причин цього і є несформованість соціально-правової компетентності у випускників ВВНЗ.

Якщо розглядати рівень ротної ланки, де і буде відбуватися первинне професійне становлення майбутнього офіцера НГУ, то слід зазначити, що правова робота у такому підрозділі має такі складники, як:

- правове виховання;
- правова підготовка.

Аналіз керівних документів, які регламентують життєдіяльність військового колективу, дає можливість визначити, що правове виховання – це цілеспрямована, послідовна система заходів впливу на свідомість і поведінку військовослужбовця правовими засобами та методами з метою формування їх високої правової культури, правової свідомості, навичок та звичок активної правомірної поведінки, готовності до самопожертви під час виконання бойових та службово-бойових завдань.

На наш погляд, змістом правового виховання у підрозділах, які виконують завдання з ОГП, є:

- вивчення та роз'яснення особовому складу Конституції та законів України, нормативно-правових актів, що регламентують виконання завдань з ОГП;

- роз'яснення військовослужбовцям правових відносин громадянина та держави;

- виховання у військовослужбовців нетерпимості до будь-яких порушень законів, статутів, принципового ставлення до осіб, які їх допускають.

У повсякденній діяльності підрозділів з ОГП, а також за підсумками виконання завдань з ОГП важливим складником правового виховання є дисциплінарна практика.

Аналіз керівних документів, які регламентують діяльність НГУ, показує, що правова підготовка є особливим видом професійної підготовки на сучасному етапі розвитку НГУ. Вона проводиться з метою підвищення рівня правових знань військовослужбовців та працівників НГУ, формування у них належної правової культури, стійких правових переконань, навичок та звичок правомірної поведінки, забезпечення виконання особовим складом НГУ функціональних обов'язків, неухильного додержання правових норм та запобігання випадкам порушення чинного законодавства і спрямована на подальше підтримання НГУ організованою, військової дисципліни та правопорядку.

На нашу думку, можна виділити такі змістовні компоненти соціально-правової компетентності майбутнього офіцера НГУ:

- організаційний – планування, організація та здійснення соціально-правової діяльності в межах займаної посади відповідно до встановлених правил поведінки та згідно з чинним законодавством;
- профілактичний – попередження негативної поведінки, порушень військової дисципліни,

проявів девіантної або делінквентної поведінки через систему соціально-правових заходів із метою підтримання морально-психологічного стану особового складу та стану військової дисципліни в підрозділі на належному рівні;

– правовиховний – реалізація у практичній діяльності правового виховання і правової просвіти підлеглих, а також пропагування поваги до законодавства та підвищення рівня правової культури серед військовослужбовців;

– правозахисний – систематична робота щодо підтримання належного рівня військової дисципліни, неухильного виконання наказів та розпоряджень старших командирів, доведення юридичної відповідальності за порушення законодавства;

– просвітницький – систематичне роз'яснення чинного законодавства підлеглому особовому складу, оперативне доведення змін до нього, організація роботи щодо роз'яснення військовослужбовцям їхніх прав та соціальних гарантій, пільг, що сприятиме соціально-правовому захисту особи та укріплюватиме віру в державу.

Враховуючи результати опитування фахівців підрозділів з ОГП та науково-педагогічних працівників Національної академії НГУ, нами визначено, що соціально-правова компетентність майбутнього офіцера НГУ щодо виконання функцій ОГП включає такі структурні компоненти, як:

– ціннісно-мотиваційний – мотиви, цілі, ціннісні установки військового фахівця, передбачає ставлення до професійної діяльності як до цінності, потреба у самовдосконаленні своєї соціально-правової компетентності, усвідомлення необхідності формування та розвитку соціально-правової компетентності підлеглому особовому складу. Функціональне призначення ціннісно-мотиваційного компонента полягає в тому, що його сформованість опосередковує розвиток інших компонентів соціально-правової компетентності;

– когнітивний – знання теоретичних і методологічних основ правознавства, чинних нормативно-правових актів, що регламентують повсякденну та службово-бойову діяльність НГУ, зокрема виконання завдань з ОГП, технологій соціально-правової роботи у підрозділі;

– діяльнісно-поведінковий – визначає стиль роботи з особовим складом, вибір способів подолання конфліктних ситуацій під час виконання завдань з ОГП, включає умови успішної реалізації соціально-правової компетентності. Цей компонент передбачає наявність готовності військового фахівця до неухильного дотримання чинного законодавства та моральних принципів особисто та контроль за їх дотриманням у підрозділі, що виявляється під час виконання завдань з ОГП;

– ціннісно-смисловий – передбачає наявність професійно значущих якостей особистості, емоційно-вольову стійкість військового фахівця під час виконання завдань з ОГП, ціннісне ставлення до

професії військового правоохоронця та спроможність привити такі цінності підлеглому особовому складу. Труднощі військової служби не повинні позбавити військового фахівця натхнення та прагнення до самовдосконалення та бажання привити такі цінності підлеглому особовому складу;

– рефлексивний – усвідомлення майбутнім офіцером результатів своєї професійної діяльності, рівня сформованості своєї соціально-правової компетентності, а також його самооцінка на основі самосвідомості і рефлексії, тобто усвідомлення і оцінювання тих внутрішніх змін, які відбуваються в ньому. Тільки адекватна самооцінка забезпечує успіх у розвитку соціально-правової компетентності та професійній діяльності загалом. Рефлексія людини як суб'єкта соціально-правової компетентності охоплює всі її компоненти: усвідомлення власного рівня сформованості соціально-правової компетентності, стилю поведінки, особливостей ціннісно-мотиваційної сфери та інших питань.

Висновки і пропозиції. У статті проаналізовано підходи науковців щодо визначення сутності та структури соціально-правової компетентності майбутніх фахівців. Проведене нами професіографічне дослідження дало змогу визначити сутність та розкрити структуру соціально-правової компетентності майбутніх офіцерів НГУ. Подальшою перспективою дослідження є розроблення критеріїв, показників та рівнів сформованості соціально-правової компетентності майбутніх офіцерів НГУ, що дасть змогу перейти до визначення технологій формування вказаної компетентності майбутніх офіцерів НГУ та розробити структурно-функціональну модель її формування.

Список використаної літератури:

1. Кожевников С.Н. Социально-правовая активность личности и условия ее действительности : дисс. ... д-ра юрид. наук : / Москва, 1991. 189 с.
2. Яковлев Е.В. Гражданская культура как условие социально- правовой активности и правовой социализации личности в процессе формирования в России гражданского общества : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Ростов-на-Дону, 2009. 191 с.
3. Ковалевська Н.В. Професійна підготовка студентів факультетів дошкільної педагогіки до роботи у сім'ях : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Полтава, 2007. 234 с.
4. Ткачук О.В. Проблеми формування соціально-правової компетентності студентів з особливими потребами. *Інформація і право*. 2014. Вип. 2. С. 88-93.
5. Керницький О.М. Організаційно-педагогічні проблеми формування правової культури курсантів льотних навчальних закладів у сучасних умовах. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2016. Вип. 50. С. 409–415.

Danylchenko O. The essence and structure of socio-legal competence of the National Guard future officers

This article analyses the scientific approaches to the essence and structure of socio-legal competence among future specialists.

It was stated that the main requirements to National Guard officers during their management activity are: the high level of pedagogical mastership (to perform high-rated classes with subordinates); knowledge of the legal and regulatory base (which controls the NGU activity) and ability to use it on a practical level; availability for solving different conflicts within military personnel and civilians while conducting service and combat tasks; performing high-rated arrangements, directed on patriotic education and misdemeanor prevention, etc.

The professional and graphic research shows that the socio-legal competence of the National Guard future officers is a complex of socio-legal knowledge, proficiencies, and skills, which are necessary for the qualitative performance of duties after graduation and contribute to further professional development as a military specialist. It is also about readiness for an active and effective socio-legal activity while performing the official duties.

As noted, this term consists of two interrelated competencies – social and legal.

The proposed definition for the term “social competence of the National Guard future officer” is his ability to verse in the social environment and build effective strategies for interaction in society. These before noted qualities will contribute to an effective performance of service and combat duties.

The article claims that the level of legal culture and awareness among graduates of a higher military educational institution determines their further behavior model and availability for effective professional activity.

The identified conceptual components of a future officer’s socio-legal competence are organizational, preventive, law-educative, law-protective, and educational. The essence of these components has been revealed in the article.

As for the structural components of this officer’s competence according to public order protection function, the list includes value-motivational, cognitive, activity-behavioral, axiological, reflexive. The article explains the essence of each component.

Key words: *the future officers of the National Guard of Ukraine, higher military educational institution, public order protection, socio-legal competence, components of socio-legal competence.*